

VU Research Portal

Collateral Research Damage in Angola

van Wijk, J.

published in
KWALON
2009

document version
Peer reviewed version

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Wijk, J. (2009). Collateral Research Damage in Angola. *KWALON*, 14(1 (40)).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
vuresearchportal.ub@vu.nl

This is a postprint of

Collateral Research Damage in Angola

Wijk, J. van

KWALON, 14(1 (40))

Published version: no link available

Link VU-DARE: <http://hdl.handle.net/1871/41368>

(Article begins on next page)

In het spoor van Malinowski

In deze rubriek komen onderzoekers aan het woord over participerende observatie. Zij doen verslag van hun eigen ervaringen en inzichten en volgen daarbij het spoor dat antropoloog Bronislaw Malinowski begin vorige eeuw uitzette. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Frank van Gemert. Email: f.vangemert@rechten.vu.

Collateral research damage in Angola

Joris van Wijk

Irreguliere migratie

Tussen 1998 tot 2002 vroegen 10.000 Angolezen in Nederland asiel aan. In het kader van een promotieonderzoek had ik mij begin 2002 tot doel gesteld om de vraag te beantwoorden waarom en hoe zij naar Nederland waren gereisd. Op dat moment bestonden er grofweg twee verschillende lezingen. De Angolezen zelf vertelden tijdens hun asielverzoek over het algemeen dat zij door onbekende personen naar Europa waren gebracht. Zij waren in Angola arme sloebers geweest die daar een priester of hulpverlener tegen het lijf liepen. Deze ‘barmhartige Samaritaan’ had hen aan boord van een vliegtuig naar Nederland gesmokkeld, opdat zij een beter leven zouden kunnen hebben. Lezing twee was afkomstig van de politie. Deze ging er vanuit dat een of meer grote mensensmokkelorganisaties jongeren uit de Angolese middenklasse voor veel geld naar Nederland smokkelden. Daar waren overigens maar weinig aanwijzingen voor, maar het leek de politie het meest voor de hand liggend.

Tijdens mijn onderzoek wilde ik uitzoeken of er ook een derde lezing was. Een lezing gegeven door de Angolese migranten zelf, maar niet in het kader van een asielgehoor, want tijdens de asielprocedure verstreekte informatie kan om tal van redenen gekleurd of onbetrouwbaar zijn (Barsky, 1994; Van den Brink & Hildebrand, 1996; Indiac, 2001). Ik wilde Angolese migranten buiten overheidsstructuren ontmoeten, *rapport* met hen opbouwen en nagaan in hoeverre er nog een ‘ander’ verhaal was dan de asiel- en politieversie. In deze bijdrage wil ik ingaan op enkele praktische problemen en ethische dilemma’s waar ik tijdens dit onderzoek mee geconfronteerd werd.

Participerende observatie

Het is nooit de nadrukkelijke bedoeling geweest om participerende observatie als onderzoeksmethode te hanteren, in die zin dat ik actief betrokken zou zijn bij het (irreguliere) migratieproces van Angolezen. Wél was het de nadrukkelijke bedoeling dat ik frequent aanwezig zou zijn op plekken waar veel Angolezen samenkwamen. Ik leerde de Portugese taal en hoopte door regelmatig op feesten en in bars te komen Angolezen in een ongedwongen en informele atmosfeer te ontmoeten. Door met potentiële respondenten mee te lopen en rond te hangen, hoopte ik hun vertrouwen te winnen. Nadat eenmaal een vertrouwensband zou zijn opgebouwd, zou ik hen voorzichtig kunnen vragen meer over hun reis te vertellen. Mijn rol was die van onderzoeker én bekende. Ik was dus iemand die al eerder interesse had getoond in taal en cultuur van het land en in de persoon waar hij mee spreekt. Niet een wildvreemde met een vragenlijst die anderhalf uur vragen komt stellen over ‘hoe dat nou werkt, dat illegaal een grens oversteken?’

Nederland

Het bleek in Nederland niet gemakkelijk om een vaste plek te vinden waar ik Angolezen kon ontmoeten. Anders dan bij meer traditionele migrantengroepen, waren er geen specifieke wijken waar veel Angolezen woonden. Er was zelfs geen enkele Angolese bar of restaurant in Nederland te vinden. De asielzoekers woonden over heel Nederland verspreid – van Dokkum tot Zierikzee – in asielcentra of appartementen. Zij ontmoetten elkaar voornamelijk bij elkaar thuis. Soms gingen zij naar een Portueestalige kerk of een Kaapverdise disco, maar daar hield het wel mee op. ‘Rondhangen’ met de respondenten buiten overheidsstructuren was dus erg moeilijk. Door naar feestjes en bijeenkomsten te gaan, kwam ik wel in contact met Angolezen. Met sommigen sprak ik meerdere keren per maand af. Maar écht participeren in de Angolese gemeenschap in Nederland was in feite onmogelijk. Ik ontmoette soms bij toeval waardevolle respondenten en met de sneeuwbalmethode probeerde ik via deze personen doorverwijzingen te krijgen naar andere potentiële respondenten.

Angola

Hoe anders was het toen ik voor een periode van drie maanden in Angola was voor veldwerk. Ik woonde bij een Angolese rastafari in huis, at zijn veganistische bonenschotels, hoorde zijn twijfels over migratie, ontmoette zijn vrienden die in Nederland waren geweest, hoorde over hun neven die er nog zaten en ontmoette hun moeders die zich afvroegen wat hun kinderen daar nu hadden gedaan. Waar ik in Nederland de sneeuwbal met veel geduld en takt bij elkaar moest boetsen en vooruit moest duwen, rolde deze in Angola automatisch zo hard dat ik hem nauwelijks bij kon houden. Als vanzelf werd ik op feestjes betrokken in gesprekken die over migratie gingen; hoe was het in dat Nederland, waar ze zoveel over gehoord hadden? Of ik die en die kende, “hij woont in Arnhem.” En ja, dat maakte het voor mij wel bijzonder gemakkelijk om hun vragen over hun al dan niet voorgenomen migratie te stellen. Men was over het algemeen open en spraakzaam. Ook migranten die al waren teruggekeerd uit Nederland, wilden meestal graag hun ervaringen met me delen.

Was het dan alleen maar makkelijk in Angola? Neen. Afgezien van de hitte, de duimgrote kakkerlakken, de stoffige wegen en de extreem hoge prijzen, ben ik ook meerdere malen voor behoorlijke dilemma’s komen te staan. Hoe ver moest ik gaan om met een goede relatie met respondenten op te bouwen? Welke risico’s was ik bereid te nemen? Hoe betrokken was ik bij mijn respondenten? Ik presenteer hieronder twee casusposities waar ik met dergelijke vragen werd geconfronteerd.

Een ‘duider’ tegen welke prijs?

Er zijn volgens mij twee verschillende soorten respondenten. De eerste groep bestaat uit de ‘ervaringsdeskundigen’. Zij kunnen je over hun eigen ervaringen vertellen en zijn daarom zeer waardevol. Als je genoeg van deze mensen spreekt, dan krijg je op termijn een goed beeld van de wereld die je onderzoekt. Een tweede categorie respondenten noem ik de ‘duiders’. Zij kunnen je niet alleen over hun eigen ervaringen vertellen, maar hebben ook de achtergrond, expertise en gave om bepaalde informatie te duiden. Ze zijn niet alleen in staat hun eigen verhaal te vertellen, maar ook om andere verhalen in een (bredere) context te plaatsen. Beter dan andere respondenten, kunnen zij zich verplaatsen in de onderzoeker die interesse heeft in bepaalde informatie en met vragen worstelt. Het is moeilijk exact aan te geven wat iemand een duider maakt in plaats van ‘slechts’ een ervaringsdeskundige. Bepalende kenmerken kunnen zijn opleidingsniveau, achtergrond, leeftijd of ervaring.

In Angola liep ik op een gegeven moment een potentiële duider tegen het lijf: Antonio. Hij was een asielmigrant van het allereerste uur geweest en had maar liefst vijftien jaar in Nederland gewoond. Hij vertelde in perfect Nederlands dat hij een HBO-diploma had gehaald en dat hij was teruggekeerd naar Angola om zaken te doen. In Nederland had hij jaren als intercedent gewerkt en geld gespaard. Nu was het tijd voor *business*. Of ik met hem mee naar huis wilde om met hem te lunchen?

Natuurlijk! Hier zat een schat aan informatie tegenover me. Iemand die waarschijnlijk allerlei nog openstaande vragen kon beantwoorden en losse eindjes met elkaar kon verbinden. Antonio had de grote migratiegolf van eind jaren negentig zien komen en gaan. Hij was goed opgeleid en snapte goed waar ik mee bezig was. Zijn netwerk in Nederland moest ongekend groot zijn. Ingeklemd tussen twee big mama's reden we in een *candongeiro* (taxibusje) naar zijn huis in een van de chaotische buitenwijken van de hoofdstad Luanda.

Daar aangekomen, namen we plaats op een bankje. We babbelden ongeveer tweeënhalf uur over koetjes en kalfjes, ditjes en datjes. Over Nederland, over Angola. Over gezamenlijke kennissen, over mijn onderzoek. Van een vrouw (zijn zus/nicht/echtgenote/minnares?) kregen we rijst met kip aangeboden. Antonio vertelde over zijn plannen om in de diamanthandel te gaan. Zijn oom was een politiechef in een van de diamantrijke provincies en hij had bijzonder goede contacten met diamanthandelaar. Antonio kon een partij diamanten ter waarde van 10.000 USD kopen. Al zijn spaargeld had hij al in deze deal geïnvesteerd. Hij had al een koper in België gevonden. Maar wat was het geval? Zijn oom had hem die ochtend gebeld dat er nog 200 dollar tekort kwam. Antonio zat in zak en as. Hij kon zich simpelweg niet meer uit de deal terugtrekken. Zijn oom rekende op hem, ál zijn spaargeld zat hierin. Hij vond het heel vervelend om te vragen....maar ja.... of ik....ja,of ik misschien iets kon voorschieten. Ik zou het natuurlijk de volgende dag terugkrijgen. En in geval van problemen; ik wist toch waar hij woonde? Ik wist wie hij was, hij moest het alleen maar die middag hebben. Alleen maar om de deal rond te krijgen....

Wat te doen? Het klonk allemaal een beetje vaag. Diamanthandel, politiechefs, nét een beetje geld tekort, vandaag nodig, morgen weer terug. Maar ja, hier zat iemand die ontegenzeggelijk van grote waarde kon zijn voor mijn onderzoek. Hij wist zóveel en kende zoveel mensen. Een duider in optima forma. Maar, ik betaalde respondenten nooit voor informatie. En al helemaal geen 200 dollar! Maar goed, dit was geen betalen, dit was lenen. Toch? En het was waar, hij speelde open kaart. Ik zat in zijn huis, eerder had hij me al zijn identiteitskaart laten zien. Sputterend en twijfelend bracht ik uit: "Laten we naar mijn huis gaan, ik denk dat ik het geld wel kan uitlenen."

Opnieuw de *candongeiro* in. Weggeblazen door de Angolese rap – "*money, I love money*"- overdacht ik de afgelopen uren nog eens. Het klópte gewoon niet. Hij komt me 's ochtends tegen en heeft toevallig net die middag geld nodig. Wat moet ik doen als ik het geld niet terugkrijg? Stel dat zijn adres echt klopt, wat heb ik dan aan het op vijf landen na meest corrupte rechtssysteem van de wereld? Gaat de politie mij helpen? Kan ik in de twee maanden die mij nog resten een kort geding afronden? Het risico dat ik mijn geld niet terug zou krijgen, was gewoon levensgroot. Waarom verkocht hij die TV in zijn huis niet, als hij écht heel erg hard geld nodig had? Nog vijf minuten, dan komen we bij mijn huis..... Hoe kom ik hier onderuit? Ik kán dit niet doen. Geen respondent – hoe 'duidend' ook – is het waard om 200 dollar aan te besteden. Sterker nog, van begin af aan heb ik in dit onderzoek een heel duidelijke lijn gehanteerd: ik betaal respondenten niet voor informatie. Onder de gegeven condities, staat lenen eigenlijk gelijk aan geven. Nog één minuut.....niet doen! Het voelt niet goed.....

We stapten uit. Ik wist dat er een verkeersagent op het kruispunt bij mijn huis zou staan. Hij stond er altijd. Omdat ik niet wist hoe Antonio zou reageren, leek me het beste om hem naast de agent het slechte nieuws te brengen: “Eeuh..Antonio. Ik heb er nog eens over nagedacht....”. Hij reageerde teleurgesteld, niet boos. Of ik niet 100 dollar kon uitlenen? Of ik niet iemand anders kende? Hij keerde terug naar huis. Ik bleef piekerend achter. Die dag werd ik nog vier keer door hem gebeld. “Kan je écht niet 100 of misschien 50 dollar aan me”...batterij op. Nooit meer gezien.

Wie is wiens respondent?

Een tweede dilemma, weer gaat het over geven en nemen. Niet over geld, maar informatie. In hoeverre neem je respondenten in bescherming als je het idee hebt dat ze van plan zijn verkeerde keuzes te maken? Ben je een antenne die slechts informatie ontvangt, of zend je soms ook uit? Als onderzoeker word je geacht waardenvrij te zijn en als de passieve ‘vlieg op de muur’ informatie op te nemen. Maar kan dat wel?

De laatste dag in Oost-Angola, nabij de Congolese grens, ontmoette ik Fransisco. Een slimme jongenman die Angola jaren geleden was ontvlucht en in Congo internationale betrekkingen had gestudeerd. Nu was hij teruggekeerd naar zijn oude dorp in Angola; hoogopgeleid, arm en werkloos. Of ik niet iemand bij een NGO kende waar hij zou kunnen werken? Hij wilde weg. Weg uit het dorp, weg uit Angola, weg uit Afrika, naar Europa. Of ik wist hoe hij daarnaartoe kon gaan?

“Nou, het klinkt gek”, antwoordde ik hem “maar denk ik dat er weinig mensen ter wereld zijn die daar meer van weten dan ik.” Op dat moment had ik al ruim vijftig migranten gesproken en alle mogelijke versies en verhalen gehoord over hoe van Angola naar Europa gereisd kan worden. “Maar wat zijn je plannen?”, vroeg ik hem. “Wat wil je in Europa doen?” Ik hoorde een trits van veronderstellingen en ideeën die ik al tientallen keren eerder van respondenten had vernomen. Hij wilde in Europa studeren. Hij had gehoord dat studeren er gratis was. Hij had het plan eerst naar de hoofdstad Luanda te gaan en dan zou hij wel zien. Hij hoopte dat hij voor een paar honderd dollar wel aan boord van een schip zou kunnen komen om als vertekeling naar Europa te gaan.

“Prima, het gaat je goed! Ik ga morgen naar Luanda, hier heb je mijn telefoonnummer, laat me weten hoe het je vergaat!”, had ik kunnen zeggen. Ik had relevante informatie en ook nog eens de kans om ‘real time’ op de hoogte te kunnen worden gehouden van het wel en wee van een aanstaande migrant. Een ideale situatie om, zij het op afstand, participierend te observeren. Toch reageerde ik anders. Ik wist dat hij maar een heel geringe kans had om daadwerkelijk Angola te verlaten. Hij zou er in de *urban jungle* van Luanda tussen miljoenen andere plattelandsbewoners achter komen dat het vrijwel onmogelijk was om aan boord van een schip te komen. Bewakingsdiensten kammen met honden het havengebied uit. Hij zou uitvinden dat hij voor minimaal 2.000 dollar wél een visum en vliegticket zou kunnen regelen. Als hij dat bij elkaar zou kunnen sprokkelen, zou hij er daarna in Europa achter komen dat hij niet gratis kon studeren. Net als de tientallen andere respondenten die ik had gesproken, zou hij moeten liegen over zijn achtergrond en waarschijnlijk diep teleurgesteld raken. Misschien zou ook hij in de illegaliteit terechtkomen en eindigen een als drugsdealer op de Wallen. Was het mijn verantwoordelijkheid om deze jongenman op de potentiële gevaren te wijzen? Als mens moet je dat toch doen? Je behoort een naïeve armlastige Afrikaan toch niet de negatieve ervaringen van zijn voorgangers te verwijgen? Als mens moet je zo iemand toch waarschuwen? Maar wat doet een onderzoeker?

Die middag was ik meer mens dan onderzoeker. Ik heb hem uitvoerig over de kosten, gevaren, (on)mogelijkheden en potentiële teleurstellingen verteld. Ik heb hem verteld over de lage status die asielzoekers in Europa hebben en hem aangeraden héél goed na te denken of hij zijn zuur verdiende dollars wel aan zo'n avontuur zou willen besteden. "Het is aan jou. Doe ermee wat je wil," besloot ik. Ben ik te betrokken geweest? Misschien heb ik te weinig afstand genomen, maar ik heb er vrede mee. Ik zie het als *collateral research damage* om *collateral moral damage* bij mijzelf te voorkomen.

De derde lezing

Maar waarom en hoe zijn die Angolezen nu naar Nederland gekomen? Was er behalve het politie- en asielverhaal nu een derde lezing? Ja, die was er. Om kort te gaan: de meeste migranten die naar Nederland kwamen, waren geen arme sloebers, waren wél met een vliegtuig gereisd en hadden geen gebruik gemaakt van georganiseerde mensensmokkelbendes (Van Wijk (2007)).

Literatuur

Barsky, R.F. (1994) *Constructing a Productive Other; discourse theory and the convention refugee hearing*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Brink, van den O. & Hildebrand, H. (1996) Omvang en aanpak van mensensmokkel, *Justitiële Verkenningen*, 22 (1), pp. 83-94.

INDIAC (2001) *Langs gebaande omwegen; migratie risico-analyse West-Afrika*, Informatie- en Analysecentrum IND, Den Haag.

Wijk, J. van (2007) *Luanda-Holanda; irreguliere (asiel)migratie van Angola naar Nederland*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Joris van Wijk is als universitair docent criminologie verbonden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.
Contact: j.vanwijk@rechten.vu.nl